

Олег Кривецький,

голов. ред.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК У КОНТЕКСТІ ПОДОЛАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЗАГРОЗ В ОСВІТНІЙ ТА КУЛЬТУРНІЙ СФЕРАХ

Розглянуто діяльність бібліотек у боротьбі за інформаційний простір, у контексті подолання соціокультурних загроз в освітній та культурній сферах. Висвітлено соціальний імідж бібліотеки як некомерційного постачальника інформації у боротьбі за духовні цінності. Зроблено акцент на культурно-освітньому потенціалі бібліотеки, запропоновано шляхи підвищення якості діяльності і професійної компетентності бібліотечного персоналу на базі новітніх інформаційно-комунікаційних технологій. Обґрунтовується роль публічної бібліотеки як культурного, соціального та інформаційного, багатофункціонального центру.

Ключові слова: бібліотека, інформаційно-комунікаційні технології, соціокультурні загрози.

Особливості впровадження новітніх технологічних процесів на базі сучасних інформаційних-комунікаційних технологій: створення новітніх інформаційних продуктів та послуг, розвиток електронних інформаційних ресурсів (електронних бібліотек, баз даних), дослідження програмно-апаратної реалізації цих завдань, розробка інструментарію орієнтації та професійної взаємодії в мережевому середовищі – постійно перебувають у полі зору зарубіжних і вітчизняних бібліотекознавців. Найважливішим аспектам із зазначеної проблематики присвячено публікації Т. Добко, Л. Костенка, С. Горової, М. Слободяника та ін.

Метою цієї статті є виявлення і подолання соціокультурних загроз в освітній та культурній сферах у контексті дослідження діяльності бібліотек.

Сучасне інформаційне суспільство, постійно стикаючись із проблемою протиборства з використанням новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, а саме інформаційних війн, відчуває вплив цих процесів

не лише на економіку та політику, а й культуру. За цих умов загострюється проблема функціонування традиційних соціальних інститутів, включаючи бібліотеки, архіви, музеї. Сьогодні людина не може не відчувати кардинальних змін, які вносять інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) абсолютно в усі сфери її життя: навчання, роботу, побут, дозвілля. Незаперечні такі переваги існування в інформаційному суспільстві, як мобільний зв'язок, можливість миттєвого доступу до інформації. Усі ці переваги, безперечно, асоціюються з ІКТ, передусім з Інтернетом, який на сьогодні став уособленням інформаційного суспільства, його невід'ємним атрибутом. Інтернет стає усе більш значущим чинником змін соціоекономічного характеру, демонструючи в другому десятиріччі XXI ст. не лише техніко-технологічну та економічну, а й експоненціально зростаючу соціальну значущість. Безперечно, це соціотехнологічний феномен, що надзвичайно динамічно розвивається. І дійсно, уже сьогодні вчені відзначають активне використання мережових структур в економіці, громадському житті, політиці. Водночас внаслідок розвитку інформаційно-комунікаційних технологій з'явилися й нові технобіологічні загрози, серед яких фахівці виділяють:

- загрозу техногенних катастроф у зв'язку з неконтрольованим зростанням складності глобальної інформаційної системи;

- використання ІКТ (технологічного та медичного устаткування, носіїв інформації, систем безпеки, спостереження тощо) для контролю поведінки людей і керування ними з боку держави, олігархічних або кримінальних угруповань;

- удосконалення засобів ведення інформаційної війни: мілітаризація світу інформаційно-комунікаційних технологій дає можливість передачі «розумній зброї» більших функцій з ухвалення рішень про початок і способи ведення військових дій.

У цілому, глобальна інтернетизація життя людей викликає побоювання учених через можливість порушення процесу формування нейронної структури головного мозку. Наслідком цього може стати формування нового типу особи із специфічними особливостями психіки й розумової діяльності: нездатність зосередитися на одній проблемі, «кліпове» мислення, висока комп'ютерна залежність, труднощі зі спілкуванням у реальному житті, егоїзм та відсутність відповідальності за наслідки своїх дій.

«Надвиробництво інформації» часто-густо обертається для людей тим, що вони вже не здатні її самостійно ні сприйняти, ні переробити.

Перевантаження інформацією виявилось таким же небезпечним, як і її відсутність, і так само негативно впливає на можливість прийняття правильних рішень. Виникло поняття «синдром інформаційної втоми», що характеризує пригнічений психологічний стан людини, причиною якого є надлишок інформації. Аналіз показує, що розвиток Інтернету, що відкрив для людства небачені раніше можливості у сфері інформації і комунікації, разом з тим супроводжується і рядом так само небачених раніше ризиків і викликів. Виділимо основні загрози й ризики, передусім у сферах, нерозривно пов'язаних з діяльністю бібліотек.

У сфері освіти:

– парадокс «інформаційного голоду»: за достатку інформації важко отримати якісні, достовірні відомості серед безлічі різнорідних і суперечливих джерел;

– парадокс «інформаційної пересиченості»: миттєва доступність інформації за будь-яким інформаційним запитом в Інтернеті знижує мотивацію до самостійного отримання і генерації нового знання.

В особистісній сфері:

– розвиток немедикаментозних видів залежностей (від телебачення, комп'ютерних ігор тощо);

– готовність людей до сприйняття маніпулятивних інформаційних дій;

– «незрілість» особи, що виражається в нездатності до усвідомленого вибору інформації серед величезної кількості відомостей; зростання випадків плагіату; установка особи на конформізм, наслідування;

– синдром інформаційної втоми як деяке психологічне явище, що призводить до прийняття помилкових рішень і хибних висновків.

У сфері культури:

– мозаїчність і фрагментарність культури, що поєднується з еkleктичністю, мікшуванням і співіснуванням різних потоків інформації, стилів, жанрів, напрямів, породжує особливий соціальний тип особи з «розщепленою» свідомістю, спотвореною викривленим світосприйняттям, деформованою шкалою цінностей;

– домінування візуального над смисловим, тотальна підміна, коли людина починає сприймати відображення за дійсність;

– розважальний, рекреаційний, ігровий характер сучасної культури, розвиток геймерства, що охопив у сучасному світі мільйони людей;

формування у геймерів ілюзорної свободи від часу, простору, умов реального буття, включаючи соціальні табу і мораль;

– перетворення масової культури на домінуючий тип культури, що пригнічує народну культуру і деформує елітарну. За таких умов свобода і безконтрольність у використанні ІКТ дає змогу застосовувати ці технології для цілеспрямованого масового формування певного культурного рівня, як правило, дуже низького.

Таким чином, впровадження ІКТ у сферу культури пов'язане з рядом небезпек і негативних наслідків. Так, активний інформаційний обмін у сфері культури на основі інформаційно-комунікаційних технологій породжує проблему якості споживаної сучасною людиною інформації, народжує загрози експансії окремих культур, уніфікації культурного простору і втрати самотності багатьох національних культур, домінування масової культури. Насичення інформаційного простору іншокультурними зразками ставить під загрозу процес формування у широких верств населення культурної ідентичності. Використання ІКТ і Інтернету у сфері культури надає небачені раніше можливості маніпулювання масовою свідомістю людей, нагляду за ними, припинення і ініціації масових рухів; впливу масової культури на стандартизацію способу життя людей.

Тому болючим питанням, що турбує міжнародне професійне бібліотечне співтовариство, є питання «живучості» і стійкості бібліотеки як соціального інституту за умов інформаційного суспільства, що динамічно розвивається, та визначення місця й ролі бібліотек у сучасному суспільстві. Ситуація ускладнюється тим, що в сучасному світі різко посилюється інформаційне протиборство, інтенсивність якого обумовлено потужністю ІКТ і можливостями маніпулювання масовою свідомістю за допомогою Інтернету. Бібліотека як соціальний інститут, що призначений для збереження і трансляції духовних цінностей, не може не піддаватися інтенсивній негативній дії за умов такого інформаційного протистояння.

Головним «ідейним супротивником» бібліотек є масова культура з її сурогатними образами, що клішують, розхожими сюжетами і химерним поєднанням жанрів і стилів. Специфіка деяких жанрів літератури і кіно є такою, що вони просто не в змозі обійтися без зображення архаїчних, безлюдних і навіть небезпечних бібліотек. Особливе місце в культуро-

логічній війні відводиться духовній культурі як об'єкту інформаційної дії. Духовні цінності детермінують економічну систему, а та, у свою чергу, політичний режим. Послаблення духовної культури – це основа для безперешкодного перепрограмування або знищення базових цінностей суспільства. Чим багатше духовна культура, тим складніше нав'язати суспільству та особі нетрадиційну для них систему цінностей, а руйнування духовної культури – це руйнування всіх соціальних обмежувачів (традицій, звичаїв, ідеалів, установок тощо). Не випадково посилення від негативного впливу на духовну сферу становить найважливішу відмінну рису сучасної інформаційної зброї, разом з латентним характером дії і пріоритетністю стратегії «інформаційного настання». У цьому контексті роль сучасних бібліотек, існуючих за умов активного інформаційного протиборства і насаджуваних уявних «цінностей», істотно змінюється.

У цивілізації, яка робить вибір на користь справжніх, а не мішурних цінностей, бібліотека відіграє неабияку роль. Така цивілізація усвідомлює свою планетарну місію і відповідальність, тобто цінує знання, традиції, спадкоємність. Бібліотека – це сховище вселюдської пам'яті, простір для зустрічі з культурною спадщиною, провідна творча сила світу, націлена не на марне проведення часу, а на обробіток та живлення ґрунту для розвитку людських душ, умів і сердець. Відкриваючи свої двері всім – безкоштовно, закликаючи до творчої участі в її житті, вона вчить безкорисливості, жертвовності, просвітництва, солідарності, взаємодопомозі, вибудовує простір загального життя, справжньої, а не уявної взаємодії, спілкування реального, а не віртуального.

Бібліотеки виникли разом з писемністю більше восьми тисячоліть тому, а Інтернет або мережевізація з'явилися лише наприкінці ХХ ст., тому сучасний період їх співіснування повною мірою може бути оцінено не за короткий проміжок часу, а тільки на тлі багаторічного вивчення розвитку бібліотеки. Це треба для того, аби масштабніше усвідомити сьогодення, побачити прихований у ньому потенціал, відчути, у якому напрямі крокує бібліотека у своє майбутнє. Адже наслідки впровадження ІКТ ще далеко не вивчено. Історія людства знає толерантну модель ефективного співіснування різних технологій. Наприклад, телебачення, кіно й Інтернет не відмінили театр. За цього вельми важливе усвідомлення значення бібліотеки як традиційного соціального

інституту, що має багатолітній позитивний досвід існування. Фахівці у сфері соціальної філософії стверджують, що розхитування та руйнування традицій призводить до того, що змінюються духовні основи буття, оскільки разом з імперативами, моральними цінностями, які передаються за допомогою традицій, зберігаються всі головні підвалини духовної культури людини. Збереження традицій особливо важливо за умов нестабільного суспільства і соціокультурних трансформацій, якими й характеризується сучасне життя людства.

За умов тотальної комерціалізації сфери культури та освіти в нашій країні бібліотека залишається однією з нечисленних установ, що здійснюють безкоштовне обслуговування населення і реалізують принцип загальнодоступності. Незважаючи на ряд проблем і суперечностей, бібліотека продовжує залишатися важливим інформаційним інститутом, одним з головних суб'єктів діяльності і в реальному, і у віртуальному інформаційному просторі, оскільки не лише продовжує збирати та зберігати різні види соціально значущої інформації в історично існуючих формах її фіксації, а й поповнює віртуальну частину документного простору.

Принципово важливу роль водночас відіграє якість інформації, що зберігається в бібліотеці. Бібліотека тим і відрізняється від будь-яких хаотичних зібрань інформації, що вона здійснює аналітико-синтетичну обробку документального потоку, що надходить, включаючи каталогізацію, систематизацію, предметизацію й підготовку бібліографічних покажчиків. Наукові бібліотеки, як відомо, виконують і більш глибоку інформаційну обробку документів (створення реферативної, оглядово-аналітичної та прогностичної інформації). Культуротворчий потенціал бібліотек полягає у тому, що за умов конкуренції з Інтернетом вони розширюють свої функції, і в багатьох випадках є вже не просто культурними установами, а, так би мовити, майданчиками для постановки і можливого розв'язання гуманітарних проблем, центрами інформаційно-дозвіллевого типу, де можна вийти в Інтернет, а також взяти недоступну в мережі книгу, відвідати фотовиставку, презентацію, зустріч із письменником.

У бібліотек є складніше завдання – формування інтересу до знання. Не випадково численна гуманітарна аудиторія все більше звертає увагу на бібліотеки, що проводять серйозні конференції, наукові семінари,

зустрічі з різними діячами та покази некомерційних фільмів, організують вивчення іноземних мов і в яких формується сприятливе середовище для інтелектуального спілкування й професійного зростання. Бібліотека в очах суспільства традиційно має статус комерційно незацікавленого постачальника інформації, нейтрального експерта, вільного від яких-небудь комерційних пристрастей і переваг. Саме бібліотеки здатні зайняти ринкову нішу постачальників якісної інформації, стверджують фахівці. Такий імідж бібліотек забезпечує соціальну довіру до них і може розглядатися як соціальний капітал, як стабілізуючий чинник за умов нестабільного суспільства. Тому довіра до бібліотеки може стати основою для відстоювання її інтересів в інформаційному суспільстві в органах законодавчої і виконавчої влади, за формування нових відносин співпраці, розвитку соціального партнерства й різноманітних цивільних асоціацій на базі бібліотеки (громадських рухів, клубів за інтересами, етнічних спільнот, груп взаємодопомоги).

Раціональне поєднання традицій і інновацій, включаючи перехід від паперових технологій до електронних, розширення спектра якісних електронних інформаційних продуктів і послуг, висуває перед бібліотекою нові вимоги. Вона повинна стати інтерактивною, бути не просто сховищем книг, а і використовувати всі наявні на сьогодні можливості інформаційного суспільства й активно пропонувати їх користувачеві. Це, у свою чергу, потребує оптимізації лінгвістичних засобів задля забезпечення глибокої аналітико-синтетичної переробки документального потоку надходжень, його систематизації і структуризації, пошуку і навігації у бібліотечно-інформаційному просторі, а також підвищення якості електронних каталогів, що є «ключем» до бібліотечних ресурсів і дасть змогу бібліотеці знайти своє гідне місце в новому швидкозмінному комп'ютеризованому світі.

Література

1. Антонов В. М. Комп'ютер. Інтернет. Здоров'я (Здоров'я людини та комп'ютерні хвороби) : монографія / В. М. Антонов. – Київ, 2014. – 272 с.
2. Безпека молоді в Інтернеті: Дослідження ЮНІСЕФ в Україні, Росії та Туреччині [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unicef.org/ukraine/ukr/media_18561.html. – Назва з екрана.

3. Пleshakov В. А. Теория киберсоциализации человека : монография / В. А. Плешаков ; под ред. А. В. Мудрика // Электрон. науч.-публицист. журн. Homo Cyberus, 2015. – 400 с.

4. Михалева Г. В. Онлайн-риски и проблемы защиты детей в современном британском медиаобразовании / Г. В. Михалева // Диалог. – 2014. – № 6 (30). – С. 66–75.

5. Черных Е. А. Анализ классификаций угроз в Интернете [Электронный ресурс] / Е. А. Черных // Электрон. науч.-публицист. журн. Homo Cyberus. – 2016. – № 1. – Режим доступа: http://journal.homocyberus.ru/chernih_e_analis_ugroz_v_internere. – Загл. с экрана.

6. Алгулиев Р. Интернет вещей / Р. Алгулиев, Р. Махмудов // Информац. общество. – 2013. – № 3. – С. 42–48.

7. Богомолов А. И. Информационное общество вещей: перспективы и угрозы / А. И. Богомолов, В. П. Небезин // Крымский экономический вестник. – 2014. – № 11(08). – С. 66–69.

8. Микрюкова В. Ю. Информационные войны / В. Ю. Микрюкова // Информационные войны. – 2014. – № 2. – С. 9–14.

9. Кузнецов С. А. Библиотека в структуре информационных институтов современного российского общества : автореф. дис. ... канд. социол. наук : 22.00.04 / Станислав Андреевич Кузнецов. – Ставрополь, 2013. – 26 с.

References

1. Antonov, V. M. (2014). *Kompiuter. Internet. Zdorovia (Zdorovia liudyny ta kompiuterni khvoroby)* [Kompiuter. Internet. A health (Health of man and computer illnesses)]. Kyiv [in Ukrainian].

2. Safety of young people in the Internet: Research of ЮНICEФ in Ukraine, Russia and Turkey. Retrieved from http://www.unicef.org/ukraine/ukr/media_18561.html [in Ukrainian].

3. Pleshakov, V. A. (2015). A theory of cyberbuck of socialization man. A. V. Mudryka [Ed.]. *Elektronnyi nauchno-publitsicheskii zhurnal «Homo Cyberus» – Electronic Scientifically-Publicism Magazine «Homo Cyberus»* [in Russian].

4. Mykhaleva, H. V. (2014). On-line of risks and problem of defence of children is in modern British mediaeducation. *Dialog – Dialogue*, no. 6 (30), pp. 66–75 [in Russian].

5. Chernukh, E. A. (2016). An analysis of classifications of threats is in the Internet. *Elektronnyi nauchno-publichicheskii zhurnal «Homo Cyberus» – Electronic Scientifically-Publicism Magazine «Homo Cyberus»*, no. 1. Retrieved from http://journal.homocyberus.ru/chernih_e_analis_ugroz_v_internere [in Russian].
6. Alhulyev, R., Makhmudov, R. (2013). The internet of things. *Informatcionnoe obshchestvo – Is Informative Society*, no. 3, pp. 42–48 [in Russian].
7. Bohomolov, A. Y., Nevezhyn, V. P. (2014). Informative society of things: prospects and threats. *Krymskii ekonomicheskii vestnik – Crimean Economic Announcer*, no. 11(08), pp. 66–69 [in Russian].
8. Mykriukova, V. Iu. (2014). Informative wars. *Informatcionnye voyny – Are Informative Wars*, no. 2, pp. 9–14 [in Russian].
9. Kuznetsov, S. A. (2013). A library is in the structure of informative institutes of modern Russian society. Extended abstract of candidate's thesis. Stavropol. 26 p. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 26.09.2017.

Oleg Krivetsky,

Editor-in-Chief,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

The Activity of Libraries in the Context of Overcoming Sociocultural Threats in the Educational and Cultural Spheres

The article investigates the activity of libraries in the struggle for the information space, in the context of overcoming sociocultural threats in, educational and cultural spheres. The social image of the library as a non-commercial information provider in the struggle for spiritual values is highlighted. The emphasis was put on the cultural and educational potential of the library, ways of improving the quality of activities and professional competence of library staff on the basis of the latest information and communication technologies were suggested. The role of public library is reasonable as a cultural, social and informative, multifunction center. The Existing models of development of public library are considered at national level. An assistance to інтелектуалізації of society is certain the important task of modern library due to creation of corresponding of socialcommunication environment.

The activity of libraries in the struggle for the information space, in the context of overcoming sociocultural threats in educational and cultural spheres is considered.

Attention is given to the social image of the library as a non-commercial

provider of information in fighting for spiritual values. The emphasis was put on the cultural and educational potential of the library. Ways of improving the quality of activities and professional competence of library staff on the basis of the latest informational and communicational technologies were suggested.

Keywords: libraries, informational and communicational technologies, cultural spheres